

Piyasa Ekonomisi, Özgürlük ve İnsan Hakları

Hardy BOUILLON*

Bir toplumda serbest piyasa ekonomisi ve insan haklarının var olduğunu iddia etmek, tutarlı olmak için, o toplumun analitik olarak cebri müdahalelerden masun olduğunu da varsaymayı gerektirir. Tersine, güdümlü (regulated) piyasa ekonomileri insan haklarının reddi ve herhangi bir insan hakkının bir insani talebe dönüştürülmesi ise özgür olmayan toplumların unsurları olup, bazı kişilerin "diğerleri"-nin rızaları olmaksızın onların sırtından geçinmelerine izin vermeleri bakımından doğaları gereği cebridirler.

Yukarıdaki paragrafta diğerlerinin (veya "parçayı ödeyen taraf"ın) özgürce rıza gösterip göstermedikleri, tamamen, o çerçevede kullanılan özgürlüğün nasıl tasavvur edildiğine bağlıdır. Bunun için, özgürlükten söz ettiğimiz zaman ne kastettiğimizi tam olarak tanımlamak son derece önemlidir. Bu makale özgürlüğü liberteryen bir bakış açısıyla irdelemektedir.

Klasik liberaller negatif özgürlükle pozitif özgürlüğü başından beri birbirinden ayırmışlardır. Negatif özgürlüğün kısa bir tanımını Thomas Hobbes'un özlü bir ifadesine buluyoruz: "Özgür bir insan .... yapma iradesine (arzusuna) sahip olduğu şeyi yapması engellen-

memiş kişidir"(1). Anthony Flew bu konuda şu yorumu yapıyor: "Ne yazık ki Hobbes iki noktayı gözden kaçırmıştır. İlki, insanların başka birini kısıtlamak veya icbar etmek için fiilen müdahale edecek oldukları daimi varsayımı altında, sözkonusu kişinin bu özel durumda özgür olmaması kaçınılmazdır; ikincisi de bu, "onun, bir şeyi yapmak iradesine (arzusuna) sahip olup" olmadığından bağımsız olarak doğrudur (2).

Flew, Hobbes'un özgürlük tanımının kesin olarak zor kullanma sayılan iki durumu kapsamadığı için çok dar olduğuna dikkatimizi çekiyor. Bunlardan ilki, kişinin fiilen engellenmediği ama belli bir şekilde hareket edecek olsaydı zor kullanımı ile karşılaşacak olduğu bir durumdur. İkincisi ise, kişinin yapmayı istemediği, ama isteyip de yapsa engellenme ihtimali olan veya gerçekten de engelleneceği durumdur. Başka bir ifadeyle, Hobbes'un tanımı ikna edici değildir. Bundan dolayı, Bruno Leoni'nin özgürlüğün tanımı hakkında zekice mülahazasını da karşılamamaktadır: "Herkes özgürlüğü kendi düşüncesine göre tanımlayabilir, ancak kendi tanımını bizim de kendimizin tanımımızışçasına kabul etmemizi istediği anda samimi olarak ikna edici bir argüman üretmek zorundadır" (3).

Hardy Bouillon, Trier Üniversitesinde öğretim üyesi.

Bugünlerde, liberal olsun olmasın, çoğu

düşünür zorlamadan masun olmanın bireysel özgürlüğün önşartı olduğu görüşünü paylaşmaktadır. Aynı zamanda, kasıtlı olmayan bir kısıtlama veya müdahalenin cebir sayılamayacağı da kabul etmektedirler. "Cebir, içinde başka türlü hareket edebilecek olduğum saha-ya başka insanların bilinçli olarak yaptıkları müdahaledir... Klasik İngiliz siyasi felsefecilerinin bu kelimeyi kullanırken kastettikleri işte budur"(4). Bununla beraber, Berlin'in bu kavramlara ilişkin açıklaması yetersizdir (5). Bilinçli müdahale veya cebirle ne kastedildiği belirtilmemektedir. Hayek'in işaret ettiği gibi, düşünürlerin üzerinde en çok ayrıldıkları kavram cebirdir (6). Friedrich A. Hayek *The Constitution of Liberty (Özgürlüğün Temel Yapısı)* adlı bu eserinde cebirin kesin bir tanımına varmaya çalışmaktadır. "Özgürlük tanımımız cebir kavramının anlamına bağlıdır ve bu kavramı da aynı şekilde tanımlayınca kadar kesin bir tanıma ulaşamayız"(7). Ayrıca Hayek, özgürlüğün "sadece insanlar arası ilişkilere işaret ettiğini ve onun ihlalinin ancak insanların zor kullanması sonucu olabileceğini" belirtmiştir. Yani, belli bir anda bir insanın fiziksel seçeneklerinin az ya da çok olmasının özgürlükle doğrudan bir ilişkisi yoktur. Zor bir noktada hayatını kurtarmak için yalnızca bir yol olduğunu farkedenden bir kayıtırmanıcısı, pek seçeneği olmamasına rağmen, şüphesiz özgürdür" (8).

Açıktır ki, Hayek özgürlük ile iktidar (muktedir olmak) arasındaki ayrımın çok iyi farkındaydı. Bununla beraber, onun bile, sonuçsalci (consequentialist) etiğin yanıltıcı etkisi altında, özgürlük ile iktidarı zaman zaman birbirine karıştırdığı da açıktır. Nitekim Hayek şöyle yazmıştı: "Birinin sağladığı hizmetler benim varlığım ve en çok değer verdiğim şeylerin korunması bakımından hayati olmadığı sürece, o kimsenin bu hizmetleri sağlamak için kullandığı yöntemlerin "cebir" olarak nitelenmesi doğru değildir. Mamafih, eğer çöledeki bir su kaynağının sahibi tekel konumunda olsaydı, o pekala zor kullanabilirdi. Diyelim

ki, belki de ikinci bir kaynak kurduğu için, suyu daima makul bir fiyattan bulabileceklerini düşünerek oraya göç eden insanlar, hayatta kalmak istiyorlarsa, kendilerinden istenen her şeyi yapmaktan başka seçenekleri olmadığını görebilirler. Bu açık bir cebir örneğidir" (9). Hayek devam ediyor: Birinin sağladığı hizmetler benim varlığım ve en çok değer verdiğim şeylerin korunması bakımından hayati olmadığı sürece, o kimsenin bu hizmetleri sağlamak için kullandığı yöntemlerin 'cebir' olarak nitelenmesi doğru değildir" (10).

"Varlığımın ve en çok değer verdiğim şeylerin korunması bakımından hayati olan" nedir? "Makul olmayan fiyat" nedir? Hayek bunlara cevap vermemektedir. Murray Rothbard'ın haklı olarak işaret ettiği gibi, Hayek "cebrin 'yumuşak' ve daha sert" biçimleri arasında sırf niceliksel ayırım yapma" girişiminde başarısız olmuştur (11). Özgür bir düzende, bir tekeli katılmak istemediği herhangi bir alışverişi, sonuçları ne kadar yıkıcı olursa olsun, reddetmek hakkına sahiptir (12). Başkalarının ekonomik gücü altında ezilenlerin durumlarını iyileştirmek onurlu bir davranıştır; ama bunu, kavramları birbirine karıştırarak yapmak entellektüel açıdan doğru değildir.

Hayek'in "cebir" tanımı onun özgürlüğü iktidarla karıştırmasından daha da karışıktır: "Biz 'cebir' ile, daha büyük bir kötülükten kaçınmak amacıyla, kendisinin tutarlı bir planına göre değil de, başka birinin amaçlarına hizmet etmek için hareket etmeye bir başkası tarafından zorlanacak şekilde, bir kişinin çevresinin ve şartlarının başka biri tarafından denetlenmesini kastediyoruz"(13). Bu tanım en azından iki bakımdan karışıklık yaratmaktadır: (1) Hayek'in tanımı, bir kişiyi başka birinin amaçlarına hizmet ettiren zorlamanın, o kişinin kendi tutarlı planına uygun düştüğü durumları kapsamamaktadır. Henry Fonda'nın teğmen, John Wayne'ın de er rolünü oynadığı eski bir film, insanların kendi planlarıyla uyumlu olarak zorlanabilecekleri bu gibi durumların bir örneğidir: Birlik terkedilmiş eski

ve büyük bir kaleye ulaşır. Bazı askerler terk edilmiş bir kasa viski bulurlar. Ne yapmaları gerektiğini sorduklarında teğmen viskiyi yok etmeleri (annihilate) için emir verir. Söylemeye gerek yok, askerler bu emri seve seve yerine getirirler. Yine söylemeye gerek yok ki, öyle yapmaları için emir almışlardır. Yani viskiyi yok etmeye zorlanmışlardır (2). Muhtemel bir zorlama yapmak için çevrenin ve şartların ne ölçüde değiştirilmesi gerektiği açık değildir. Başka bir yerde Hayek bu konuda daha kesindir: "Özgürlüğün ön şartı, bireyin ihlal edilemez bir özel egemenlik alanı bulunması ve çevresinde başkalarının müdahale edemeyeceği bazı şartların bulunmasıdır" (14).

Mamafih, Hayek'e göre, sadece bu tümeyle özel alan değil, "makul beklentiler" de zorlamadan korunmalıdır. "Korunan alanın sınırlarının nereye çizilmesi gerektiğinin belirlenmesinde önemli sorun, diğerlerinin kısıtlanmasını istediğimiz eylemlerinin, korunan kişinin makul beklentilerine gerçekten müdahale edip etmeyeceği sorunudur"(15). Peki Hayek'e göre hangi beklentiler makuldür? Kendisi buna iki örnek vermektedir. "Örneğin, insanların toplumun ilahi bir kudrete karşı kolektif sorumlulukları olduğuna inanmaları ve toplumun herhangi bir ferdinin günahlarının herkesi etkileyeceğini düşünmeleri durumunda, dini vecibelerin zorla yerine getirilmesi hükümetin meşru amacı olurdu"(16). Dahası, Hayek homoseksüelliğe karşı alınması gereken tavır konusunda Bertrand Russell'in düşüncesini izlemektedir. Russell şöyle yazmıştı: "Eğer eskiden olduğu gibi şimdi de bu tür davranışlara karşı hoşgörülü olmanın toplumu Sodom ve Gomora'nın kaderine sürükleyeceğine inanılıyor olsaydı, buna müdahale etmek konusunda toplum her türlü hakka sahip olurdu." Hayek ekliyor: "Fakat böyle inançların gerçekten yaygın olmadığı yerde, çoğunluğa ne kadar aykırı gelirse gelsin, yetişkinler arasındaki özel ilişkiler, amacı zor kullanımını en aza indirmek olan devletin cebri müdahalesi için uygun bir konu değildir." (17).

Hayek, bir kişinin korunan kişisel alanının başka birinin korunan alanı ile kolaylıkla çatışabileceğini ya ihmal ya da gözardı etmiş görünüyor. Keza, makul beklentilerin analitik bir kriterini de ortaya koymuyor. Böylece korunan alan keyfi olarak tanımlanmış olmaktadır. Eğer birileri din özgürlüğünün ve homoseksüelliğin kendi çıkarlarını olumsuz olarak etkileyeceğinden korkuyorlarsa, din özgürlüğü ve homoseksüellik başkalarının "korunan alan"ını ihlal etse bile, onların mümkün ve meşru eylemlerinin özel alanını sınırlamaz (18). Bununla ilgili ve en az bunun kadar önemli bir sonuç; farklı düşüncelere hayat hakkı tanınan bir dünyada birinin korunan alanı mutlaka diğerlerinin korunan alanlarıyla örtüşeceği için, bütün bireylerin korunan alanlarının birbirleriyle çelişmeden sürdürülemeyeceğidir.

Şu halde, Hayek'in özel alan anlayışı kendi kendisiyle çelişkilidir ve dolayısıyla kabul edilebilir değildir(19). Bu türden çelişkilere düşmemek için, Hayek tarafından yanıtlanmadan önce elimizde olanları özetlemeliyiz. Özgürlüğün bireyin özel alanı içinde zorlamalardan masun olması demek olduğu konusunda her renkten liberalin anlaştıklarını söylemiştik. Devam etmeden önce, cebir ve özel alandan söz ederken hangi ön kabulleri yaptığımız üstünde duralım. Önce şu iki basit mülâhaza ile başlayalım: (1) Cebirin var olduğu yerde, başka bir kişinin muhtemel eylemlerinin alanına müdahale kaçınılmazdır (2). Kişinin eylemde bulunabilmesi için belirli malları tüketmesi zorunludur. Bu malların eşya, canlı varlıklar veya kişinin kendi bedeni olması bu gerçeği değiştirmez.

Mamafih, insanlar ile mallar arasındaki ilişkiyle ilgili olarak, genellikle özel ve özel olmayan malları, yani münhasıran bir kişinin tasarrufunda olan mallarla, toplu kullanıma açık olan malları birbirinden ayırırız. Özel olmayan malların bulunmadığı bir dünya tasavvur edebiliriz, ama özel malların bulunmadığı bir dünya düşünemeyiz. Kavramlarımız ve dili kullanma biçimimiz en azından bazı malların -

mesela insani varlığın- özel olduğunu varsaymaktadır. Aksi halde, örneğin "piyano çalıyorum" demenin bir anlamı olmayacaktır. Eğer kendi bedenime münhasıran kendim sahip olmasaydım, bu ifade yanlış olurdu. Çünkü o zaman piyano çalan ben olmazdım da, ben ve diğerleri olurdu. Ayrıca, mallar, var olmamaları durumunda yapamayacak olduğumuz şeyleri yapmamıza imkan verirler. Eğer Andrew, Bruce'un bir malı kullanmasını engelliyorsa, Bruce bu engelleme olmasaydı sahip olacak olduğu bir avantajdan yoksun demektir. Bu, o malın özel olup olmamasından bağımsız olarak böyledir.

Bununla beraber, yukarıdaki iki muhtemel (mümkün) durumu ayırmak için iyi nedenlerimiz vardır. Diyojen'in hikayesini hatırlayınız. Diyojen güneşlenirken İskender ona yaklaşarak onun özel olmayan bir malı (güneşi) kullanmasını engeller. Buna benzer durumlar sevimsiz olabilirler, ama bunların "cebir" oluşturduklarını söylemeyiz. Yoksa, başkaları ne zaman özel olmayan bir malı kullansa veya kullanmak istese, hemen onların bize zor kullandıklarını söyleyebilirdik. Demek ki, malın özel olmadığı durumlarda karşılıklı dışlayıcılık iddiaları mümkün olmaz fakat her iki iddia da geçerli olur. Bundan dolayı bu iddiaların birbirlerine olan üstünlükleri konusunda karar verecek hiç bir analitik kriterimiz olmazdı.

Buna karşılık, mal özel olsaydı, karşılıklı aidiyet iddialarının ikisi de aynı derecede geçerli olamazdı. Özel malların karşılıklı sahiplik iddialarının hangisinin daha üstün olduğuna karar verilebilecek analitik bir kriterleri vardır: Aidiyet (exclusion). Özel mallar tanım itibarıyla sahipli mallardır (20). Özel mallar hakkında, onların ancak bir kişiye ait olduklarını söyleyebiliriz. Gereksiz görünse de, daha açık olmak için, özel malların kullanımının zor kullanımına yol açmayacağını varsaydığımızı söylemeliyiz. Aksi halde, cebir sözcüğü gereksiz olurdu. Herkes, başkalarının, kendilerine ait olan malları kullanarak, kendisine zor kullandığını iddia edebilirdi. Örneğin,

arabasına beni almaması halinde Steve'in beni yürümeye zorladığını iddia edebilirdim. Steve de, kendi gücümü, onun arabasını itmek yerine yürümede kullanmakla benim onu zorladığımı iddia edebilirdi.

Şu halde, sonuç olarak, "cebir" kelimesinin sadece özel malların var olduğunu değil, aynı zamanda bir kimsenin kendi özel mallarından bir veya birkaçını kullanmaktan başkaları tarafından bir şekilde alıkonulduğunu varsaydığımızı da söyleyebiliriz. "Bir kimsenin başkaları tarafından kendine ait olan malları kullanmaktan bir şekilde alıkonulması" ifadesinin biraz tasrihe ihtiyacı vardır. Söylemeye gerek yok ki, alıkoyma (engelleme) ancak kasıtlı olarak yapılıyorsa ve amacına ulaşabiliyorsa cebir teşkil eder. Bunu söylemek, başka bazı varsayımlarda daha bulunmayı gerektirmektedir: (1) Bu söz, insanın eylemde bulunabileceğini varsayar. Aksi halde, cebirden söz edemez ve onu, ahlaki olarak kötü olduğu yolunda bir çağrışım yapacak şekilde kullanmazdık. (2) O keza, "zora maruz kalan" kadar "zora başvuran"ın (cebir kullananın) da eylemde bulunmaya muktedir olduğunu varsayar. Bir eylem cebir amacıyla yapılsa bile, karşıdakini fiziksel bir nesne gibi tepki vermeye zorluyorsa, hiç bir şekilde cebirden söz etmeyiz. "Özgürlük, cebri müdahalelerden masun olmaktadır" şeklindeki tanımı iç çelişkilerinden korumak için şu sonuca varmak zorundayız: Cebir ancak, bir başkasının özel alanına bir müdahaleye neden olabilen kasıtlı bir eylem ise, mümkündür. Elbette, söylediklerimize göre, bir kişinin özel alanı, onun sahip olduğu malları tüketmesinin mümkün olan bütün yollarının toplamından başka bir şey değildir. Aksi halde, Andrew'un özel alanı Bruce'un özel alanıyla örtüşebilirdi. Özel malın "yalnızca bir kişi tarafından kullanılan mal" şeklindeki tanımı bu olasılığı bertaraf etmektedir.

En başta söylediğimiz gibi, özgürlük cebirin yokluğudur. Yukarıda yapılan açıklamaları gözönüne alarak, bu tanımı şöyle

açabiliriz: Özgürlük, bir başka kişinin özel alanına yapılan, kastedilen etkiyi yaratmaya yeterli, amaçlı bir müdahalenin yokluğudur. Bu tanım Hayek'in tanımından daha açık olmasına rağmen, elbette, konuya nokta koyabilecek kadar kesin değildir. Bu yeni tanımın yardımıyla da, özel alana, bu alanın sahibinin isteği dışındaki müdahalelerle onun isteğine uygun olarak yapılan müdahaleleri birbirinden ayıramayız. Söylemeye gerek yok ki, bunların sadece birincisi zorlamaya yol açabilir. İkincisi değil. Varsayalım ki, bir koca, kokularına dayanamayacak kadar idaresini zayıf hissettiği için, kurabiyelerini kendisinden uzaklaştırmasını karısından istemiş olsun. Karısı bu isteği yerine getirirken kocasının özel alanına müdahale eder (çünkü kurabiyeler kocasına aittir). Kadının eylemi amacını gerçekleştirmeye yeterlidir. Ne var ki, onun eylemini cebir olarak niteleyemeyiz, çünkü böyle yapmasını ondan kocası istemiştir. Aynı durum Sirenler'in arasından geçerkenki Odesa için de geçerlidir (21). Böyle durumları tanımın kapsamından çıkarmak için özgürlüğün tanımını biraz daha açmalıyız.

Özgürlük eğer kişinin özel alanına yapılan, kastedilen etkiyi yaratmaya yeterli, amaçlı bir müdahalenin yokluğu ise, "tanıma o kişinin rızası olmaksızın" ibaresini niçin ilave etmiyoruz? Sebabi gayet açık: Bu ifade tanımlananı (özgür, özgürlük) tanımlayanlara dahil eder ve dolayısıyla tanımlı değersiz hale sokar. Mamafih, buraya kadar geliştirilen tanımın, böyle bir sonuca neden olmayan başka bir ilaveye ihtiyacı vardır. Buradaki can alıcı görev, tanımlananı tanımlayanlara sokuşturmadan ayımsını ifade etmektir. Bu nasıl yapılabilir? "O kişinin rızası olmaksızın" biçimindeki yarsız ibare işe yarar bir ibareyle nasıl ikame edilebilir? Bunun yerine, "o kişiye hiç bir maliyet yüklemeyen" formülünü kullanmanın da kesinlikle bir yararı olmazdı; çünkü bir kişi başka bir kişinin kendi özel alanına müdahale etmesine ve maliyetler yaratmasına onay verebilir (örneğin, bir koca kendi kurabiyelerinin

götürülmesine izin verebilir). Bundan dolayı, aradığımız şey, başkalarının özel alanlara müdahalesinin biri zorlamayı istilzam eden, diğeri etmeyen iki tür maliyetini ayırt eden bir kriterdir.

Sözkonusu kriteri ararken çok basit bir olgunun farkında olmak lazım: Yeni bir bilginin algılanması yeni bir karara yol açar. Yeni bir bilgi algılar algılamaz plânlarımızı bu yeni bilgiye göre değiştirip değiştirmeme kararını vermek zorunda kalırız. Bu her gün yüzlerce kere olan bir durumdur. Bunlar, "ya bu ya da şu" seçenekleri diyebileceğimiz durumları oluştururlar. Tabii, günlük hayattaki bu türden seçenekler rutin hale gelmişlerdir. Yine de bunlar yeni bilgilerin yol açtığı kararları gerektirirler. Örneğin, karşıdan karşıya geçmek isteyip de bir otomobilin yaklaşmakta olduğunu görünce, ya eski planımıza devam etmeye ya da onu değiştirmeye karar vermek zorunda kalırız. Bir satış teklifiyle karşılaştığımızda o yönde harekete geçmek veya durumumuzu korumak arasında bir karar vermek zorunda kalırız. Evimizin yolu üstündeki manavın önünden geçerken dükkan sahibi bize elma mı, portakal mı veya muz mu satın alacağımızı sordukunda yine böyle bir karar vermekten kaçınmayız, yani bir tepki vermek zorunda kalırız. Elbette, teklifin kendisi de yani, meyvelerin fiyatı ve kalitesi de bu kararı bir biçimde etkileyecektir.

Fakat, teklifin kendisine bir tepki verip vermeme kararı ile elma, portakal ve muz arasında yapacağımız seçim birbirine karıştırılmamalıdır. Hatta elma, portakal ve muz arasında bir seçim hiç olmasaydı bile, sözgelişi manav bizimle yabancı bir dilde veya anlaşılmayacak kadar kısık bir sesle konuşsa bile, böyle bir karar verilmesi zorunludur. Manav elma, portakal ve muz arasında hiç bir tercihe yolaçmayacak şekilde konuşmuş olsa bile, biz yine de eski planımızdan sapmak (yabancı dilde konuşan manava karşılık vermek) veya ilk planı takip etmek (monoton gidişi bozmadan eve gitmek) arasında karar vermek zorun-

dayızdır. Birinci karar zaman bakımından ikinciyile çakışsa bile, analitik olarak ondan önce gelir.

Bu iki tür kararı ayırt etmek için terminolojik bir ayırım yararlı olur. Ayrıca, yukarıda belirtilen örnekteki ikinci kararı tanımlayarak işe başlamak da yararlı olacaktır. İkinci kararın (üç farklı meyve arasındaki seçimin) karakteristik özelliği, onun değişik nesnelere arasında bir karar olmasıdır. Bu ikinci karara nesne-kararı diyorum. Nesnelere sayısı bir nesne-kararın özelliğini etkilemez. Bu iki tip kararı ayırdetmek üzere, burada içeriğin (nesnelere) önemli olmadığını da göz önünde bulundurarak, birinci karara meta-karar diyorum. Birinci karar (meta-karar) eski planımıza sadık kalmak veya ondan caymak arasında karar vermek, yani bir "ya şu ya da bu" seçeneğidir. Meta-kararın temel özelliği, bu iki seçeneğe, ama sadece bu iki seçeneğe sahip olmaktır. Verilmesi gereken karar, kesinlikle, kişinin devam ettireceği veya terkedeceği planın içeriğinden bağımsız olarak, "ya şu ya da bu" kararından başka bir şey değildir.

Peki ama, karar verme işleminin analitik bir incelemesi olmanın dışında, nesne-kararı ile meta-karar arasındaki ayırım neye yarar? Bu bize, tanımımızın fasit bir daireye düşmemesini sağlar. Bu yararı elde edebilmek için, ilk önce tipik bir cebir örneğine, ikinci olarak da bunun tipik bir seçme özgürlüğü örneğine dönüştürülmesine bakalım.

(A) Varsayın ki, hem paranızı hem de hayatınızı korumak istiyorsunuz. Yine varsayalım ki, silahlı bir soyguncu "ya paranı ya canını" demiş olsun. Bu, cebir diye adlandırma geldiğimiz olgunun açık bir örneğidir.

(B) Şimdi de, diğer şartlar sabit kalmak şartıyla, aynı kişinin silahsız olduğunu ve sizi herhangi bir şekilde tehdit edemeyeceğinin besbelli olduğunu varsayalım. Yine varsayalım ki, bu kişi sizden nazikçe ya paranızı ya da canınızı istemiş olsun. Bu durumda onun

sizi zorladığını söyleyemeyiz. Onun sözünü, size bir seçme özgürlüğü sunduğu şeklinde nitelendirdik (Analitik olarak farketmese de, bu sözü, keza, aptalca veya gülünç olarak da nitelendirdik).

Şimdi meta-kararı nesne-kararı'ndan ayıralım. Nesne kararı açısından iki olay (A ve B) farklı değildir. İki olayda ya paranızı ya da canınızı verme tercihi ile karşı karşıyasınızdır. Yani, iki durumda da kararınızın maliyetleri aynı olacaktır. Bana karşılık, muhtemel meta-kararlar bakımından bir farklılık dikkatimizi çekmektedir. Pozitif bir meta-kararın (yani, karşımızdakinin teklifini dikkate almanın) maliyetleri, büyük de olsa, iki durumda da aynıdır. Oysa negatif bir meta-kararın (yani, karşımızdakinin teklifini reddetmenin) maliyetleri kesin olarak farklıdır. İlk örnekte ek bir maliyeti karşılamaya (vurulmak veya yaralanmak gibi) hazır olmalısınız. İkinci örnekte ise böyle bir maliyetle karşılaşmayı beklemezsiniz. Dolayısıyla, yukarıda sıralanan koşullarda bir zorlama durumu ile özgür seçim arasındaki fark, negatif bir meta-seçim durumunda beklenmek durumunda olan yapay maliyetlerdir (22).

Böylece, geçici tanımımızı kısır döngüden kurtaracak bir ayırcı özellik bulmuş olduk. Geçici tanımımıza göre, özgürlük başka birinin özel alanına, kastedilen etkiyi yaratmaya yeterli, amaçlı bir müdahalenin olmamasıdır. Bu tanıma kısaltmak için, "kastedilen etkiyi yaratmaya yeterli, amaçlı müdahale" yerine "yapay müdahale" terimini kullanıyorum. Bu durumda tanımımızın kısa şekli şöyle olacaktır: Özgürlük, başka birinin özel alanına yapay müdahalenin olmamasıdır. Döngüsel olmayan tanımlara ilişkin son düşüncelerimizi de göz önüne alarak şöyle özetleyebiliriz: Özgürlük, kişinin özel alanına, olumsuz bir meta-karar vermesi durumunda kendisine yapay maliyetler yükleyecek olan yapay müdahalenin olmamasıdır.

Başlangıç noktamıza dönüp piyasa

mübadelelerinin gerçekleştiği toplumlardan söz ettiğimizi düşünürsek, sözlerimizi şöyle bağlayabiliriz: Piyasa ekonomisi ve insan hakları, özgürlüğün yukarıdaki tanımıyla varolduğu toplumlarda bulunurlar.

18-19 Mayıs 1996'da Ankara'da yapılan Türkiye İkinci Uluslararası Liberal Düşünce Sempozyumu'na sunulan tebliğin Ataç Ünlü tarafından yapılan çevirisi.

DİPNOTLAR

(1) Thomas Hobbes, *Leviathan*, 1651, II (xxi).

(2) Anthony Flew, *Equality in Liberty and Justice*, London: Routledge 1989, s. 5.

(3) Bruno Leoni, *Freedom and the Law*, expanded 3. edition, reprinted by Liberty Fund, Indianapolis 1991, s. 4.

(4) Isaiah Berlin, *Two Concepts of Liberty*, David Miller (ed.), Liberty, Oxford: OUP 1991, s. 35.

(5) Berlin neyi kastettiğini daha sonra açıklamıştır. Özgürlüğün, "muhtemel seçim ve etkinliklere", "değiştirilebilir insani pratikler" tarafından konmuş "engellerin bulunmaması" olduğunu söyleyerek ne yazık ki belirsizliği daha da artırmıştır (Bkz. Isaiah Berlin, *Four Essays on Liberty*, Oxford: OUP 1969, ss. xxxix vd.). Bu, "özgürlük"ü fırsat"la karıştırmaya yakın bir durumdur. Bu hususta bkz. William A. Parent, "Some recent work on the concept of liberty", *American Philosophical Quarterly*, July 1974, ss. 149-153 ve Murray Rothbard, *The Ethics of Liberty*, Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press 1982, ss. 216 vd.

(6) Bkz. Friedrich A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, Chicago 1960, s. 19.

(7) Friedrich A. Hayek, loc. cit., s. 20.

(8) Friedrich A. Hayek, loc. cit., s. 12.

(9) Friedrich A. Hayek, loc. cit., s. 136.

(10) Friedrich A. Hayek, loc. cit., s. 136.

(11) Murray Rothbard, *The Ethics of Liberty*, loc. cit., s. 223.

(12) Bu argümanı daha da derinleştirmeye girişmiyorum. Başka eleştiriler için bkz. Ronald Hamowy, "The Constitution of Liberty", *New Individualist Review*, 1961, 1,1, s. 28 vd., ve William Meckling, Michael Jensen, "Human Rights and the meaning of freedom", yayımlanmamış manüskript 1985, s. 19, ve David Miller, "Introduction", *Liberty*, loc. cit., s. 15: "Nihayet, Hayek belirli durumlarda ekonomik gücün zorlayıcı biçimde kullanılabilirliğini kabul ettiğinde, güvercinlerin arasına kediyi koyar gibidir. Bu olanak bir kere kabul edilince kısıtlayıcı şartları niçin, Hayek'in yaptığı gibi, bir kişinin hayatı bir kaynağı tekelinde bulundurduğu aşırı durumlara inhisar ettirelim? Kaynakların dağılımının daima bir toplumda negatif özgürlüğün dağılımıyla ilgili olacağını niçin kabul (itiraf) etmeyelim?"

(13) Friedrich A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, Chicago 1960, s. 20 vd.

(14) Friedrich A. Hayek, loc. cit., s. 13.

(15) Loc. cit., s. 145.

(16) Loc. cit.

(17) Loc. cit., s. 452, dn. 18.

(18) Açıktır ki, ikisine birden sahip olamazsınız. Homoseksüelliği veya din özgürlüğünü yasaklamak özel alanına (mahremiyetine) müdahale anlamına gelir. Yasak başkalarının mümkün ve meşru eylemler ölçüğünü daraltır. Tersine de doğrudur: Onların özel alanına saygı göstermek de "doğru" davranışla ilgili makul beklentilere -bunlar her neyse sahip olanların çıkarlar alanını korumasız bırakır.

(19) Benim eleştirimin daha geniş bir anlatımı için bkz. benim Freiheit, Liberalismus und Wohlfahrtstaat, Baden - Baden: No-

mos 1996, ikinci bölüm.

(20) Bkz. Anthony de Jasay, Choice, Contract, Consent: A Restatement of Liberalism, London: Institute of Economic Affairs 1991, s. 75: "...kollektif mülkiyet, mülkiyetin, bireylere kıt kaynakların kullanımı üzerinde egemenlik vermek olan asli amacına terstir. Belirli türden kararlar üzerindeki egemenlik geri alınmak üzere veya bütbütün devredilebilir, ama paylaşamaz..

(21) Homer'den öğrendiğimiz gibi, Odesa adamlarından kendisini gemisinin direğine bağlamalarını istemişti. Onların yardımıyla, Sirenler'in baştan-çıkarıcı şarkısını, onların ayartıcı melodilerinin kurbanı olmadan dinleyebilmişti. Şüphe yok ki, adamları böylece onun hareket etmesini engellemişlerdi ama ona cebir uygulamış değillerdi, çünkü böyle yapmalarını onlardan kendisi istemişti.

(22) Söylemeye gerek yok ki, bu maliyetler amaçlanmış ve sözkonusu kişi bunları fiilen yaratabilmiş olmalıdır.